

РЕЦЕНЗІЯ
офіційного рецензента на дисертацію
Дробного Віктора Сергійовича на тему
«Соціально-економічний та культурний розвиток поселень
Одеського повіту Херсонської губернії (XIX – початок XX ст.)»
й подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі історії.

Розуміння сутності соціально-економічного та культурного розвитку в Україні XIX – поч. XX ст. не можливе без врахування регіонального і субрегіонального аспектів. Увага до таких чинників, як рівень розвитку аграрного капіталізму, специфіка заселення та господарського освоєння краю, близькість ринків збуту сільськогосподарської продукції, поліетнічний та поліконфесійний склад населення виступає основою для визначення особливостей історії Півдня України, в цілому, й Одеського повіту Херсонської губернії, зокрема. Актуальність дослідження розвитку мережі поселень на території останнього кристалізується, в цьому контексті, виходячи із завдань як мікро-, так і метаісторії.

Ступінь обґрунтованості наукових, положень і висновків сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висунуті в даній дисертації, сформульовані на основі використання комплексного та структурно-функціонального підходів дослідження соціально-економічного та культурного розвитку поселень Одеського повіту Херсонської губернії у XIX – поч. XX ст. Проведене дослідження дозволило узагальнити існуючі в науковій літературі тенденції та підходи з проблем розвитку аграрного сектору, землеволодіння та землекористування, сільськогосподарських та кустарних промислів, освіти та просвітництва в сільській місцевості Півдня України доби ринково-капіталістичної трансформації. Демонструючи глибоку обізнаність з теми Дробний В.С. проявив креативність при визначенні досить складного і фрагментарно вивченого об'єкта дослідження.

Досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань обумовило застосування дисертантом принципів об'єктивності, історизму,

плюралізму та репрезентативності. Реалізація їх стала можливою завдяки застосуванню широкої палітри методів наукового пізнання серед яких найбільш вагомими стали аналіз, синтез, індукції, дедукції, абстрагування, логічний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-типологічний. Кожен з них використано доцільно, що дозволяє робити висновок про достовірність отриманих результатів.

Під час написання дисертації Дробний В.С. отримав цілком *об'єктивні науково обґрунтовані результати* дослідження соціально-економічного та культурного розвитку поселень Одеського повіту Херсонської губернії у XIX на поч. XX ст. Серед них найбільш вагомими є наступні: заселення та господарське освоєння досліджуваної адміністративно-територіальної одиниці відбувалося в межах народного, поміщицького та урядового напрямів, в ході яких базовими елементами створеної мережі поселень стали хутори, села та селища; в контексті ринково-капіталістичної трансформації в регіоні відбувся поступовий перехід від товарного вівчарства до товарного землеробства, вагомого значення отримали соляний та гончарний промисли; невід'ємними складовими розвитку освіти та просвітництва на території Одеського повіту стало створення колоністських та православних церковно-приходських шкіл, земських народних шкіл та училищ, бібліотек, які виступили локусами культури для місцевого населення. Перспективними напрямками подальшої розробки теми соціально-економічного та громадсько-культурного розвитку виступають розширення територіальних та хронологічних меж дослідження.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Текст оформлено відповідно до встановлених вимог. Головні положення рецензованої кваліфікаційної наукової праці викладено професійно, логічно, послідовно та аргументовано.

У першому розділі охарактеризовано стан наукової розробки, джерельну базу та методологію дослідження. Аналізуючи стан опрацювання

проблеми В.С. Дробний констатував факт відсутності комплексної праці, зміст якої всебічно розкривав би аспекти соціально-економічного та культурного розвитку поселень Одеського повіту Херсонської губернії у XIX – поч. XX ст. Дисертант визначив, що історіографічний комплекс, тією чи іншою мірою присвячений критичному аналізу здобутків науковців з теми, сформувався протягом XIX – першої чверті XXI ст. Такий підхід дозволив йому дійти до думки про наявність трьох етапів розвитку наукових поглядів щодо досліджуваної проблеми, а саме: 1) історіографія періоду Російської імперії (XIX ст. – 1917 р.); 2) історіографічні напрацювання радянської доби (1917 – 1991 рр.); 3) сучасна історіографія, початок якого припав на момент здобуття Україною незалежності (від 1991 р. і до теперішнього часу). Цілком слушним є висновок автора про те, що у працях дорадянського періоду розкрито переважно вузькі аспекти теми, як приклад, - розвиток міст, сільського господарства, життєдіяльність етнічних груп. Заслуговує уваги також теза про наявність ідеологічних штампів та незначного рівня інформативності робіт радянських істориків. Особливістю сучасного історіографічного доробку дисертант визнав наявність тенденції щодо огляду окремих віх соціально-економічного та культурного розвитку Одеського повіту через призму історії Херсонської губернії й Півдня України.

Використана під час написання дисертації джерельна база дослідження є цілком репрезентативною та складається з законодавчих, документальних, статистичних і картографічних матеріалів. До наукового обігу В.С. Дробним введено широкий пласт архівних джерел, що сприяло не лише комплексному висвітленню життєдіяльності населення у поселеннях Півдня України в XIX – на початку XX ст., а й суттєво збагачує краєзнавців фактологічними даними мікроісторичного характеру. Розміщення окремих джерел у додатках підсилює позитивне враження від здійсненої дисертантом кропіткої роботи та дозволяє візуалізувати окремі моменти соціально-економічного та культурного розвитку Одеського повіту.

Застосовані під час написання кваліфікаційної роботи принципи та методи пізнання надали змогу В.С. Дробному об'єктивно, комплексно і неупереджено дослідити науковий доробок з визначеної проблематики, а також всебічно охарактеризувати становлення та трансформацію поселень, проаналізувати формування базових галузей господарства, виявити особливості освітянсько-просвітницького розвитку Одещини та Миколаївщини у XIX – поч. XX ст. У відповідному підрозділі дисертант в достатньому обсязі показав здатність використання методологічних підходів до розкриття окремих аспектів теми.

Другий розділ дисертації присвячено питанню становлення та трансформації поселень Одеського повіту Херсонської губернії в XIX – на поч. XX ст. Розкриття його обумовило зосередження уваги В.С. Дробного на таких аспектах історії Одеського повіту як динаміка освоєння та заселення земель з одного боку, й на стані та структурі поселень – з іншого.

Під час розкриття першого дисертант простежив специфіку протікання, етапність, хронологічну та економічну поступовість народного, поміщицького, казенно-слобідського та іноземного напрямів колонізації у кінці XVIII та впродовж XIX ст. В цьому контексті цілком слушними є аргументи дисертанта на користь об'єднання казенно-слобідської та іноземної колонізації під загальною назвою «урядова». Доведено, що значну роль у заселенні та господарському освоєнні Одеського повіту відіграло Чорноморське козацьке військо, болгарські, німецькі, єврейські колоністи, старовіри-некрасівці, переселенці з Лівобережжя та Правобережжя України. Заслугує уваги теза про остаточне формування мережі поселень в середині округів досліджуваної адміністративно-територіальної одиниці на початку 20-х рр. XIX ст.

Аналізуючи стан та структуру поселень Одеського повіту автор рецензованої дисертації визначив, що високі темпи зростання кількості поселень на його території зберігалися протягом 20-70-х рр. XIX ст. Стимулом, на думку В.С. Дробного, слугували сприятливість важелів

державної політики, ліберальні реформи 60-х рр. та врожайні роки 70-х рр. XIX ст. Деталізація змін у співвідношенні типів поселень – хуторів, сіл, селищ та ін. – в структурі населених пунктів Одещини та Миколаївщини є цілком слушною та відповідає завданням кваліфікаційної наукової роботи.

Третій розділ рецензованої дисертації поділено на три складові – характеристику землеволодіння та землекористування, аналіз особливостей розвитку сільського господарства та його товаризація у другій пол. XIX – на початку XX ст., опис зародження та трансформації нових галузей господарства. Під час їх розкриття В.С. Дробний прийшов до висновку про активний соціально-економічний розвиток регіону досліджуваного періоду. Підтвердженням цього стали, на думку автора, інтенсивний характер розвитку аграрного капіталізму, модернізація сільського господарства, поява нових способів землекористування та допоміжних промислів. При цьому, як зазначив дисертант, постійна діяльність соляних промислів дозволила значно активізувати фінансове життя поселенців та створити базу для сезонного місця роботи у неврожайні роки. В свою чергу, заняття гончарним промислом знайшло, згідно фактологічних напрацювань дисертанта, широкий попит серед місцевих мешканців та отримало додаткового стимулу у зв'язку із зосередженням значної частини виробництва в руках німців-колоністів.

Автор рецензованої кваліфікаційної наукової роботи помітив залежність економічної диференціації земель повіту та раціональності отримання вигоди, в ході проведення торгових операцій з зерновими, від їх відстані до пунктів збуту продукції – ярмарок, чорноморських портів тощо. Тому у досліджуваній період, як зазначив В.С. Дробний, центральна та західна частини повіту тяжіли до торговельного порту Одеси, населення східної частини повіту починає спрямовувати надлишки зерна до Миколаївського комерційного порту. Відтак, думка здобувача про те, що формування мережі пунктів хлібної торгівлі обумовило подальший економічний розвиток поселень є цілком слушною та логічною.

У змісті четвертого розділу розкрито питання особливостей освітянсько-просвітницького розвитку Одеського повіту. Стосовно шкільної освіти, як системи, здобувач виділив у ній три сегменти – православний та протестантський церковно-приходський, а також земський. Формування їх мало поступальний та неоднорідний тренд, до складу якого В.С. Дробний вніс проблеми з розбудовою шкільної мережі, незадовільне матеріальне та методичне забезпечення освітніх закладів, низький рівень кваліфікації вчительського персоналу, тощо. Значну увагу в розділі приділено темпам розбудови шкільної мережі, умовам життя вчителів, аналізу навчальних програм, гендерному дисбалансу в класах, показникам рівня писемності населення в сільській місцевості Одеського повіту.

Дослідження розвитку навчально-виховних закладів шкільної, позашкільної та спеціалізованої освіти різного типу власності дало змогу В.С. Дробному стверджувати, що шкільні установи та навчальний процес у них стали основою для культурного розвитку населення Одеського повіту. Важливою складовою просвітництва, на думку здобувача, стало створення бібліотечної мережі, ремісничих, агрономічних та сільськогосподарських курсів, спеціалізованих класів, показових пришкільних садів та городів. Вагоме місце у тексті рецензованої праці відведено аналізу національних особливостей освіти і просвітництва.

Практичне значення одержаних результатів рецензованої роботи полягає у тому, що вони можуть бути використані під час розробки курсів лекцій, спецкурсів з історії України, історичного краєзнавства, історичної регіоналістики, етнології, а також під час підготовки суспільствознавчих і політологічних студій, освітньо-виховних заходів в закладах вищої та загальної середньої освіти відповідно до ключових завдань Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Крім того, матеріали кваліфікаційної наукової роботи Дробного В.С. можуть бути корисними в руслі подальшої розробки обраної теми при написанні узагальнюючих праць з історії України та її південного регіону, соціально-економічної та аграрної

історії, історії освіти та культурології, низки довідкових видань.

Дисертація написана відповідним для робіт такого типу науковим стилем; виклад наукових положень та висновків зроблено логічно, грамотно. Основні ідеї та результати здійсненого дисертантом дослідження отримали достатнє висвітлення в наукових статтях і доповідях на наукових конференціях, а саме 3 статтях у фахових виданнях України, 1 у періодичному науковому виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 16 публікацій апробаційного характеру. Дисертація «Соціально-економічний та культурний розвиток поселень Одеського повіту Херсонської губернії (XIX – початок XX ст.)», є завершеною науковою працею.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження В.С. Дробного в цілому, варто звернути увагу на деякі зауваження:

1) під час опису радянської історіографії з теми варто було б звернути увагу на дискусію між С. Дубровським, О. Анфімовим, І. Дякіним щодо проблеми співвідношення складових феодалізму та капіталізму в аграрному секторі економічних регіонів Російської імперії, а також на віддзеркалення її в працях І. Сабадирєва, Є. Сизоненка, І. Ковальченка та ін. Аналіз сучасної історіографії отримав би завершеного вигляду за умов характеристики наукового доробку О. Бутенко, Ю. Берестеня, Ю. Качан, В. Константінової, О. Михайлюка, С. Пачева, О. Приймака, Ю. Присяжнюка, О. Черемісіна, В. Філаса;

2) з тексту дисертації виходить, що під час написання автор не спирався на матеріали архівних фондів Херсонського Земського та Херсонського відділення Селянського поземельного банків, Херсонської губернської та повітових землевпорядних комісій, а також зібрань з фондів Одеського історико-краєзнавчого та Миколаївського обласного краєзнавчого музеїв. Доцільно пояснити цей факт;

3) слід також розкрити питання можливості і логіки поєднання в рецензованому дослідженні системного та комплексного підходів (с. 55);

4) під час характеристики соціально-економічного розвитку поселень Одеського повіту варто було б виокремити та охарактеризувати етапи еволюції структури цих поселень, етапи генези форм землеволодіння та типів приватного землеволодіння, а також розкрити питання розвитку торгівлі, фінансового сектору, сільськогосподарської кооперації, значущості міської, Селянської та Столипінської реформ, еволюції соціальної структури та соціальної стратифікації місцевого населення, маятникової трудової міграції.

5) поряд із освітою та просвітництвом аналіз культурного розвитку поселень Одеського повіту досліджуваного періоду мав би містити ще й інформацію про генезу галузей мистецтва, моралі, укладу життя, світогляду місцевого населення.

Втім, перелічені зауваження, недоліки й побажання не створюють принципового впливу на загальні наукові висновки, зроблені дисертантом. В цілому, узагальнюючи результати ознайомлення з дисертацією В.С. Дробного «Соціально-економічний та культурний розвиток поселень Одеського повіту Херсонської губернії (XIX – початок XX ст.)», можна засвідчити, що дисертація є самостійною науковою працею, виконаною особисто здобувачкою у вигляді спеціально підготовленого рукопису, містить оригінальні науково обґрунтовані результати і наукові положення, містить положення, що дійсно представляють цінність для вітчизняної історичної науки. Відповідає вимогам до дисертацій, що подаються на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань – 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – історія та археологія. Автор дослідження, Дробний Віктор Сергійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі історії.

Рецензент:

д.і.н., професор кафедри філософії
публічного управління та соціальної
роботи ЗНУ

О.М. Приймак

Засвідчено
Дробний В.С.
зав. кафедрою та науково-методич.